

İmam Maturidi Nin Tevhid Kitabı

– Mustafa ESER · 30 Aralık 2020

Eserin adı ve müellifine nisbeti konusunda herhangi bir tereddüt yoktur. Mâtürîdî'den söz eden bütün biyografi kitapları kendisine Kitâbü't-Tevhîd'i izâfe ettiği gibi, babası ve dedesi yoluyla müellifin öğrencisi durumunda bulunan Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî ve Kitâbü't-Tevhîd'i en iyi şekilde anlayıp şerheden nitelikte bir eser kaleme alan Ebü'l-Muîn en-Nesefî de kitabı aynı isimle Mâtürîdî'ye nisbet etmiştir (Uşûlü'd-dîn, s. 3; Tebşîratü'l-edille, I, 359). Bekir TOPALOĞLU-DİA)

Kitâbü't-Tevhîd. Mâtürîdî'nin tam olarak basılmış tek eseri olup kelâm ilminin temel konularını ele almaktadır. Fethullah Huleyf tarafından yapılan ve birçok yanlış ihtiva eden ilk neşrinden sonra (Beyrut 1970, 1982; İstanbul 1979; İskenderiye, ts.) Bekir Topaloğlu ve Muhammed Aruçi eseri yeniden yayımlamış (Ankara 2003), ayrıca Bekir Topaloğlu kitabı Türkçe'ye çevirmiştir (Ankara 2002).

Hayatı hakkında kaynaklarda çok az bilgiye rastlanan Mâtürîdî, Abbâsîler'in merkezî otoritelerinin oldukça zayıfladığı bir dönemde siyasî bakımdan hilâfete bağlı müstakil beyliklerden Sâmânoğulları'nın Mâverâünnehir'e hâkim oldukları devirde yaşamıştır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte hocası Rey Kadısı Muhammed b. Mukâtil er-Râzî'nin 248 (862) yılında vefat ettiğine dair bilgiden hareketle III. (IX.) yüzyılın ilk yarısının ortalarında dünyaya geldiği ve ömrünün bir asra yakın olduğu tahmin edilmektedir. Nitekim Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî, Mâtürîdî'nin Eş'arî'den (d. 260/874) önce zuhur ettiğini kaydetmektedir (Uşûlü'd-dîn, s. 70). Kureşî'nin, 268'de (881) vefat eden Semerkant Kadısı Muhammed b. Eslem el-Ezdî'nin akranı olduğunu belirtmiş olmasını ihtiyatla karşılamak gerekir (el-Cevâhirü'l-muğıyye, III, 92; krş. Nesefî, Tebşîratü'l-edille, I, 358)

Mâtürîdî Hanefî mezhebinin dördüncü, hatta üçüncü kuşak âlimlerindedir. Ebû Hanîfe'nin öğrencilerinden Muhammed eş-Şeybânî'nin öğrencisi Ebû Süleyman el-Cûzcânî'nin talebesi Ebû Bekir Ahmed b. İshak el-Cûzcânî, Nusayr b. Yahyâ el-Belhî ve Nişâbur Kadısı Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Recâ el-Cûzcânî gibi hocalardan ilim tahsil etmişse de öğrenimini, henüz yirmi yaşlarında iken hocası Ebû Bekir Ahmed el-Cûzcânî ile birlikte ulemâ reisliğini deruhte eden ve Dârü'l-Cûzcâniyye'de ders veren Ebû Nasr el-İyâzî'den tamamlamıştır. Eğitim hayatı, seyahatleri ve hacca gidip gitmediği, resmî bir görev alıp almadığı gibi hususlar bilinmemektedir. Ancak zalim olduğu kesinlik derecesinde sübut bulan zamanının sultanına âdil diyen ve dolayısıyla zulmü adaletle vasıflandıran kimsenin küfre girdiği yolunda kanaat belirtmesi (Burhâneddin el-Buhârî, V, 577), Ebü'l-Kâsım el-Kâ'bî'yi zalim devlet adamlarıyla ilişki içinde olduğu için kınaması (Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi, s. 452) devrin siyaset ve devlet adamlarıyla münasebetlerinin iyi olmadığını göstermektedir. Kendisinden Ebû Ahmed el-İyâzî, Ebü'l-Hasan Ali b. Saîd er-Rüstüfağnî ve Ebû Muhammed Abdülkerîm b. Mûsâ el-Pezdevî gibi âlimlerin fıkıh ve kelâm tahsil ettikleri bilinmektedir. Geç dönem kaynaklarında yer alan, Hakîm es-Semerkandî'nin Mâtürîdî'nin öğrencisi olduğu iddiası ise doğrulanmamıştır. DİA)

İMAM-I EBU MANSUR MATURİDİ'NİN TEVHİD KİTABI

“Tevhid Kitabı” sünnet ve cemaat ehlinin reisi, saygı değer büyük imam Şeyh Ebu Mansur-i Maturidi tarafından yazılmıştır. Allah kendisine gani gani rahmet eylesin.

Bu Kitap on iki fasıldır.

Birinci Fasil:

Allah bütün sıfatları ile başlangıcı olmayan Bir(vahid-i kadim) dir. Sıfatları zatının aynı da değildir, gayrı da.... Allahtan başka varlıklar, sıfatları ile beraber sonradan olma(hadis) dırlar. Bunları Allah mendi dileğiyle sonradan var etmiş, bildiğine göre de her birinin miktarını oranlamış(takdir etmiştir) tır.

İkinci Fasil:

Allah ortağı, dengi, benzeri,başlangıcı, sona ermesi, sınırı ve sonu olmayan Birdir. Onun birliği gerçekten, hakiki manasıyla birlik'tir. Allahtan başkasına Bir denilirse bile mecazi manasıyla denilebilir,zira Allahtan başkası belirli, belirsiz parçalara ayrılabilir, bu ise onlarda gerçek birlik olmadığını gösterir.

Üçüncü Fasil:

Allah ezeli(lem yezel=öncesiz) dir. Ezelde yalnız vardı, başka hiç bir şey, ne mekan ne zaman ne duman, ne arş ne gök ne hava yoktu. O nasıl ise öyledir, yine de olduğu gibi kalacaktır. Onun halleri değişmez, çünkü halleri yaratan O'dur. Bulunduğu durumun değişmesi vehmedilmeksizin O arş üzerine istiva etmiş(ilahi tahtına oturmuş) tir, arşı da göklerin de üstündedir. Cenab-ı Allah Kur'an-ı Kerim'de “Allah günahlardan sakınanlarla beraberdir”(Nahl 128) ve “ Allah kötülüklerden sakınmış olanlarla ve iyilik edenlerle beraberdir.” (Bakara 194 ve Ankebut 69) ve “Biz ona şah damarından daha yakınız”,(Kaf 16) ve “ Üç kişinin arasındaki sırda Allah onların dördüncüsüdür” (Mücadele 7) ve “ Mahzun olma Allah bizimle beraberdir.”(Tevbe 40) buyurmuştur, bunların hepsi Allahın olduğu durumda değişmesi vehmedilmeksizin ve ancak akla doğru gelecek şekilde, halktan ayrıldığı veya onlara ulaştığı, halktan çıktığı veya onlara girdiği ve buna benzer manalarla vasıflandırılmaksızın öyledir, manasınadır; bunu böyle böyle anlamalı.

Dördüncü Fasil:

Allah taala zihinlerde tasavvur olunamaz, bilimler ve anlayışlar O'nu kavrayamaz. O cisim, cevher ve araz diye adlandırılmaz. Sonu sınırı yoktur ki akıl onu kavrayabilsin. Cisimlerin sıfatları ile ve arazlarla vasıflandırılmaz. Her ne zaman zihnine öyle bir tasavvur gelecek olursa bilmelisin ki Allah yaratıcıdır. O'nun zatı, yaratıkların zatına asla benzemez, zira O başlangıcı olmayan bir varlıktır. Böyle noksanlardan ve kendisini ihtiyaç ve za'ıflandırmaktan çok yüksektir.

Beşinci Fasil:

Allah taala hazretleri, ilim(bilgi), kudret(güçlülük), hikmet(her şeyi yerli yerine yapmak), rahmet(yalığamak), cûd (cömertlik), irade(isteme), meşiyet(dileme), tekvin(iş görme), azamet(büyüklük), celâl(yücelik) ve bunlar gibi bütün sıfatlarıyla teşbihe ve ta'tile gitmeksizin, hakiki surette ezelde vasıflanmıştır. İş görme sıfatı, yapılan işten (tekvin-mükevvenenden) başkadır. Zira Tekvin Allah'ın sıfatıdır, yapılan yapılan sonradan değildir.

Altıncı Fasıll:

Allah'a, var olma (şeyiyyet) sabit kılma ve sabit olma manasıyla şey denir; zira şey değildir demek, yok demektir. Bunun gibi zattır, nefistir de denir. Fakat cisimdir denemez. Zira cisim var olana has değildir. Çünkü cisim değildir demek, yok demek değildir.

Yedinci Fasıll:

Allah taalâ, ancak kitap ve sünnette ve Müslümanların sözlerinde kullanılan isimleri ve sıfatları ile adlandırılır. Allah'a sabırlı(sabur) sıfatı verilir mi, verilmez mi? Ulema buna ihtilaf ettiler, şu halde bu sıfatla Allah'ı vasıflandırmaktan sakınmak en sâlim yoldur. Allah'a utanma sıfatı vermekten de ihtilaf ettiler, bundan da sakınmak iyidir, ancak Allah'ı bu sıfatla vasıflandıran günahkâr olmaz çünkü eserlerde ve Müslümanlar arasında bu sıfat kullanılmıştır. Allah'a dua ederken" ey zarar verici, ey fayda verici" denilmesini bir çokları caiz görmüştür. Amma söz arasında olmadığı zaman, yalnızca Allah'a" zarar verici" demeyi caiz görmemişlerdir. Allah'a " Ey nur" denilebilir, eğer bu sözden nur verici veya hidayet edici veya nuru ve karanlığı yaratan, yahut da her türlü eksiklerden beri olan manaları kastedilmiş olursa...

Sekizinci Fasıll:

Allah ki: rahman(her nimeti veren) rahim(rahmeti çok) âlim(bilgiç) kaadir(güçlü) mâlik(egemen) kuddûs(kutlu) selâm(güvenli) mümin(iman verici) müheymîn(her şeyi gözeten) azîz(şerefli) cebbar(eksikleri tamamlayıcı) mütekebbir(büyüklük gösterici) hâlik(yaratıcı) bâr'i (yoktan var edici) musavvir(kılık verici) dir; O'nun ilmi, kudretidir(kudretinden ibarettir) denilmediği gibi kudretinden başkadır da denilemez; şu kadar ki Allah'ın ilmi kudretinin aynı da değildir, gayrı da değildir, denilebilir; Allah'ın sıfatı zatının aynı da değildir, gayrı da denildiği gibi. Diğer sıfatlar hakkında da işlem böyledir. Rivayet edildiğine göre Hazret-i Peygamber " Allah'ın yüzden bir eksik 99 adı var, bu adları sayan kimse cennete girer" buyurmuştur. (İmam hazretleri diyor ki bu(Allahın 99 adı olması), halkın adlandırması bakımındandır. Allah'ın adlandığı ad ise sıfatının kendidir.(İmam hadisde Allah'ın doksan dokuz adı vardır denilmesinden bu adlar doksan dokuz sıfatı ifade eder manası çıkarılmasın, adlar, değiştikçe sıfatlar değişmiş olmaz,bu " adlar" aynı sıfatın halka göre değişen tabirleridir, hakikatte Allahın vasıflandığı sıfat birdir, diğer sıfatlardan ayrı bir şey değildir, çünkü bunların ayrı şeyler olmaları için hadleri, nihayetleri bulunmak lazımdır, Allahın sıfatında ise had ve nihayet yoktur, demek istiyor ki, bu takdirde Allahın zat

sıfatları, fil sıfatları, sübut sıfatları, diye bir ayırma yapmak, ve bunların sekiz veya altı olduğunu söylemek yanlış olur. Adlandırma bakımından ise zat sıfatları sekiz değildir.)

Dokuzuncu Fasil:

Kur'an-ı Kerim'deki " Attığın zaman sen atmadın, Allah attı"(Enfal 17) âyetine keza " Ona biz ruhumuzdan nefh ettik(Tahrim 12) âyetine ve bunlar gibi olan âyetlere iman etmek gerektir. Bununla beraber Allah, atıcıdır, üfürücüdür sıfatları ile adlandırılmaz; çünkü dinde böyle bir adlandırma yapılmamıştır. Ama Allah yapıcı, yaratıcı ve buna benzer sıfatlarla adlandırılır, zira bunlarla adlandırma yapılagelmıştır. Allah'ın diğer adları hakkında da işlem böyledir.

Onuncu Fasil:

Ebu Hanife'nin şu sözü söylediği rivayet ediliyor: Zihninde Allah diye tasarladığı hayale ibadet eden kimse zihne ve hayale sığmayan Allaha ibadet etmedikçe küfürden kurtulamaz. Şeyh(Maturidi) diyor ki: zira Allah taalâ halkı yaratmadan önce, mekân tasavvuru ve mesafe fikri yok iken, herhangi bir şeyin içinde veya herhangi bir şeye bitişik ve ondan ayrı, veya bir şey üstünde veya onun altında, veya bir şeyin sağında veya solunda olma imkânları yok iken var olan, başlangıcı. Sonu olmayan(ebedi) bir varlıktır. Binaenaleyh O'nun sınırı ve sonu(haddi, nihayeti) olması tasavvur edilemez. O, nasıl idi ise, olduğu gibi olmaktadır. Zira O, olduğu gibi olmanın zail olmasından ve kendisindeki hallerin değişmesinden çok yüksek(müteal) tir. Nitekim Cenab-ı Allah İbrahim Peygamber kıssasında İbrahim'in ağzından: " Ben durumu değişenleri sevmem"(En'am 76) buyurmuştur. Şeyh(İmam-ı Maturidi): âyetteki âfil (zâil), hali değişir manasındadır, bu ise Allahın devamlı olarak bulunduğu gibi durur olduğunun delilidir, diyor.

On birinci Fasil:

Rivayet ediliyor ki, Ebu Hanife hazretlerine Allah taalânın halkı yaratmadan önceki hali(nerede idi ve ne yapıyordu diye) soruldu. O da: kudretle bulunuyordu,cevabını verdi: kimin kudretiyle, denilince de: kendi kendi kudretiyle, dedi. Şeyh(Ebu Mansur-i Maturidi) diyor ki: işte bu söz Allah'ın kudreti vardır, zatının aynı da değil gayrı da... demek olduğuna delildir. Yine bu söz, Allahın sıfatları kendisine nispet edilir, Allah sıfatına nispet edilmez , demek olduğuna de delildir. Bu fikrin dayandığı esas sıfatların Allaha izafe edilmesidir.

On ikinci Fasil

Allah'ın sıfatları vasflandırılmaz. (Mesela Allah'ın ilim sıfatı, zatı gibi, kıdem sıfatı ile muttasıftır, denemez."Aziz un hakim" denilince hakîm, azizin sıfatı değildir. Her ikisi de zatın sıfatıdır. İlm-i vasi'dir, denilir,ama bu tavsif değil, bir genişletme, kuvvetlendirme veya bir izahtır.) Zira sıfatı vasıflandırmada

Allahın sıfatlarının zatından ayrı şeyler, vasıflanan nesnelere, olmaları şüphesi vardır. Bunu izah edelim: Allahın ilmi kadimdir, veya kudreti ebedidir, başlangıcı, sonu olmayan rahmeti, ezeli tekvini vardır. Ve bunun gibi Allah'ın her hangi bir sıfatı kadimdir, denemez. Keza Allahın ezeli kudreti, veya ilmi(lem yezel ve la yezal ilmi) denemez. Belki Allah sıfatları ile kadimdir. Sıfatları ile ezeli (lem yezel) dir, denir; sıfatlar Allah'a nispet edilir, sonra Allah sıfatları ile kadimdir, diye vasıflandırılır. Bu esasa göre, Allahın sıfatı, mutlak olarak şeydir denilemez. Zira bu, sıfatların ayrı şeyler olmaları vehmini uyandırır; şu kadar ki zatının gayrı olmayarak sabittir, manasına şey Allahın sıfatıdır denilir. Allahın sıfatı şey değildir denilemez, zira bu yok demektir. Ancak teşbih ve tatil etmeksizin şey, Allahın hakiki sıfatıdır denir.(Bu meselenin metnine bakınız. Mesele şu: Allaha şey denir mi? Sıfat şey midir?Şey sıfat mıdır? Şey varlık demek midir? Sabit demek midir? Bu mesele yokluk(adem) alem-i emir, vücut, sübut, mahiyet ve eşyanın hakikatleri meselesiyle ilgilidir.) Sıfatları ayrı nesnelere yapmak, Allahın birliği esasıyla uyuşmaz. Allahın vasıflanacağı sıfatlarda dikkat edilecek kıstas, ona nispet edilecek sıfatların ilim(bilgi) kudret(güçlülük) azamet(büyüklük) celal(yücelik)gibi Allaha yaraşan şeyler olmasıdır. Ona yaraşmayan çocuklu, karılı, işkence eden, zulmedici, yaramaz gibi sıfatları ise Allaha isnat etmekten çekinmek en salim yoldur.

Keza Allah devamlı yaratır, durmadan söyler ve durmadan merhamet eder, denilmesi uygun olmaz. Allahın diğer adlarında ve sıfatlarında iş yine böyledir; ona nispet edilmesi yaraşıp yaraşmayacağında şüphe edilenlerinden sakınmak uygundur. Bunun gibi İslam ümmeti arasında kullanılmamış her hangi bir sıfatla Allahı vasıflandırmaktan sakınmak salim yoldur. Keza Allaha hürmeti ihlal etme şüphesi bulunan sıfatları ona nispet etmekten de sakınmak uygun olur.

Şeyh Ebu Mansur) ihlas kelimesi olan La ilahe İllallah" ın tefsiri hususunda diyor ki: bu kelimenin evveli, Allahtan başkasından uluhiyeti nafidir. Âhırı da uluhiyeti Allah taâlâyâ ispattır. Şu halde ihlas kelimesi başından sonuna kadar tevhittir.

Hazreti Muhammed'in peygamberliğini tasdik, dinde inanılıp kabul edilmesi gerekli olan geçmiş kitapların ve peygamberlerin hepsinin doğruluğunu bilmektir. Şu kadar ki bu tasdiki yaptıktan sonra onu bozacak ve inancı sarsacak bir şey yapmamak gerek. Başarı veren Allah'tır, Allahın yardımı ile kitap tamam oldu.

Tercüme Prof.Yusuf Ziya YÖRÜKAN Ankara Üniversitesi Yayınlarından Milli Eğitim Basımevi-İstanbul-1953